

»SPLOŠNA ZGRADBA SVETA« V *TRAKTATU*: NEKAJ MISLI OB IZIDU NOVEGA PREVODA WITTGENSTEINOVEGA *TRAKTATA*

Sprejeto

14. 8. 2023

Pregledano

1. 10. 2023

Izdano

22. 12. 2023

ANDREJ ULE

Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Ljubljana, Slovenija
andrej.ule@uni-lj.si

DOPISNI AVTOR

andrej.ule@uni-lj.si

Ključne besedetraktat,
povsem splošni stavki,
splošna struktura sveta,
elementarni stavki,
dejstva

Izveček Razpravljam o pomenu t. i. splošne strukture sveta in povsem splošnih (povsem posplošenih) stavkov v Wittgensteinovem *Logično-filozofskem traktatu*. Ugotavljam, da sleherna primerjava povsem splošnih stavkov in elementarnih stavkov ustreza nečemu nemogočemu, namreč želeli povedati nekaj smiselnega o svetu kot omejeni strukturirani celoti. Ali to pomeni, da je treba prenehati z vsemi izjavami o dejstvih in svetu, zlasti o *vseh* dejstvih in *vsem* svetu? Mislim, da ne, kajti prenehati govoriti o nečem ne pomeni nujno, da smo presegli ta govor, potrebno je še, da presežemo vsako potrebo ali težnjo po takšnem govoru. To po Wittgensteinu terjaja precej več kot odpoved nesmiselnim stavkom, terjaja namreč tudi *nanašanje na smisel sveta* (6.41) skozi »transcendentalno« enost sveta in življenja (5.621).

“THE GENERAL STRUCTURE OF THE WORLD” IN *TRACTATUS*: SOME THOUGHTS ON THE RELEASE OF THE NEW TRANSLATION OF WITTGENSTEIN’S *TRACTATUS*

ANDREJ ULE

University of Ljubljana, Faculty of Theology, Ljubljana, Slovenia
andrej.ule@uni-lj.si

CORRESPONDING AUTHOR
andrej.ule@uni-lj.si

Accepted
14. 8. 2023

Revised
1. 10. 2023

Published
22. 12. 2023

Abstract I am debating the meaning of the so-called general structure of the world and the completely general (completely generalized) sentences in Wittgenstein’s *Tractatus Logico-Philosophicus*. I find that any comparison of completely general sentences and elementary sentences corresponds to something impossible, namely wanting to say something meaningful about the world as a limited (and structured) whole. Does this mean that all statements about facts and the world, especially about all facts and the whole world, must be stopped? I don’t think so, because to stop talking about something doesn’t necessarily mean that we’ve transcended that speech, it’s also necessary to transcend any need or desire for such speech. According to Wittgenstein, this requires much more than the rejection of meaningless sentences, namely, it also requires reference to the meaning of the world (6.41) through the “transcendental” unity of the world and life (5.621).

Keywords

tractatus,
completely general
sentences,
the general structure of
the world,
elementary sentences,
facts

Novi prevod in nova izdaja *Traktata* je torej tu in skrajni čas je že, da je tu. Hvaležen sem Borutu Cerkovniku, Tomažu Grušovniku in Primožu Čučniku za njihovo delo pri prenovljenem prevodu in njegovem izidu. Kaj pa sedaj? Kaj novega se da sploh še reči o *Traktatu*, potem, ko je bilo o njem že toliko povedanega, celo zapetega in zaigranega na instrumente? Po eni strani se zdi, da ni več kaj novega za povedati, a po drugi strani nam lahko vsak stavek *Traktata* pove nekaj novega, celo povsem novega, vsaj glede na dosedanje dominantne interpretacije.

V svojem kratkem prikazu se bom naslonil na neko na videz malo podrobnost v *Traktatu*, namreč na Wittgensteinovo razpravljanje o ti. povsem splošnih stavkih in o splošni zgradi sveta, ki nam jo posredujejo. Povsem splošni stavki so stavki, ki ne vsebujejo nobenih imen predmetov ali predikatov. Oni so kvantificirani stavki, ki se nanašajo le na splošne individualne ali predikatne spremenljivke. O tem, kakšno vlogo imajo takšni stavki v razlagi logične zgradbe jezika in sveta Wittgenstein razpravlja le v par tezah, ki sodijo pod glavno tezo 5 o stavkih kot resničnostni funkciji elementarnih stavkov (Wittgenstein, 2022: 153-155, 1974: 51-52).

Osrednja je tu teza 5.5262:

»Resničnost ali neresničnost *vsakega* stavka spremeni vendar nekaj na splošni zgradbi sveta. In manevrski prostor, ki ga njegovi zgradbi pušča celotnost elementarnih stavkov, je prav tisti, ki ga omejujejo popolnoma splošni stavki.

(Če je kakšen elementarni stavek resničen, potem je s tem pač v vsakem primeru resničen en elementarni stavek *več*.)«

Splošna zgradba sveta je opis sveta s pomočjo povsem splošnih stavkov, tj. stavkov, v katerih ne nastopajo nobena imena, tj. nobena imena individuov, njihovih lastnosti ali relacij. Wittgenstein je tedaj verjel, da lahko vsaj v načelu vedno dobimo kak povsem splošni stavek, ki povsem opiše svet (5.526).

Teza 5.5262 je zelo zahteven sklop trditev, še zlasti zato, ker je Wittgenstein ni več dalje pojasnjeval. Po drugi strani pa je bila zanj zelo pomembna, kajti o tem je razpravljal že na začetku svojih *Dnevnikov* iz vojnih let 1914-16, npr. v zapisu iz 17.10. 14 (Wittgenstein, 1984: 14).

Zanimivo, da v obstoječi strokovni literaturi o Wittgensteinovem *Traktatu* najdemo le malo, pa še to zgolj mimobežnih komentarjev teh in sorodnih Wittgensteinovih tezah v *Traktatu* in v *Dnevnikih*. Tako npr. Marie McGinn, ki je sicer dokaj natančno analizirala Wittgensteinove trditve o povsem splošnih stavkih v *Traktatu* in v *Dnevnikih*, sploh ne skuša razložiti, zakaj naj bi vsak elementarni stavek pomenil en stavek več in zakaj naj bi se z njim spremenila tudi splošna struktura sveta (McGinn, 2005: 122-127). Max Black v svojem obsežnem, danes že klasičnem komentarju *Traktata* pa meni, da gre Wittgensteinu tu za katerikoli povsem splošne stavke trivialne vrste. Če imamo npr. kak resničen elementarni stavek Fa , potem mora biti resničen tudi povsem splošni stavek $(\exists x, \phi)\phi x$, torej svet mora vsebovati vsaj eno dejstvo s subjekt-predikatno logično formo, če pa je morda resničen še en elementarni stavek Fb , potem bi moral biti resničen povsem splošni stavek $(\exists x, y, \phi)\phi x.\phi y$, kar pomeni, da mora svet vsebovati vsaj dve dejstvi s subjekt-predikatno formo (Black, 1964: 290). Mislim, da to ne drži, kajti Wittgenstein govori o le takšnih povsem splošnih stavkih (*ganz allgemeinen Sätzen*), ki ustrezajo povsem splošni zgradbi sveta in ne o poljubnih povsem splošnih stavkih, ki jih lahko »izvlečemo« iz kakega elementarnega stavka ali iz poljubnega nabora elementarnih stavkov. Moramo torej poiskati neko veliko bolj drzno in daljnosežno interpretacijo navedenih Wittgensteinovih stavkov.

Iz Wittgensteinovih zapisov v *Traktatu* in v *Dnevnikih* izhajajo, da se je Wittgenstein v njih ukvarjal predvsem z vprašanjem, če in kako lahko opišemo svet brez elementarnih stavkov, namreč zgolj iz povsem splošnih univerzalnih in eksistenčnih stavkov. V dnevniškem zapisu iz prejšnjega dne 17.10.14, je Wittgenstein predstavil celo elementarni primer povsem splošnega opisa sveta.

Vzemimo, da svet sestoji le iz dveh stvari a in b in imamo le eno lastnost F , takšno, da jo a ima, b pa ne. To pomeni, da imamo dva elementarna stavka Fa in Fb , od katerih je prvi resničen, drugi pa neresničen. To »situacijo« bi lahko najprej opisal s tremi povsem splošnimi stavki, tj. stavki, ki vsebujejo le imenske in predikatne spremenljivke in kvantifikatorje:

$$(\exists x, y)(\exists \phi)(x \neq y \cdot \phi x \cdot \sim \phi y \cdot (\forall u, z)(\phi u \cdot \phi z \supset u = z))$$

$$(\exists \phi)(\forall \psi)(\psi = \phi)$$

$$(\exists x, y)(\forall z)(z = x \cdot z = y).$$

Celoten povsem splošni opis tega sveta bi bil enak konjunkciji teh treh stavkov. Prvi od njih je najpomembnejši, saj opisuje osnovne značilnosti tega sveta, namreč obstoj dveh individuov in ene lastnosti, takšne, da pripada enemu individuu, drugemu pa ne. Drugi stavek »govori« o tem, da obstaja v tem svetu le ena lastnost, tretji stavek pa govori o tem, da sta le dva individua. Wittgenstein je menil, da bi zadnjih dveh stavkov lahko znebili, če bi vzeli le prvi stavek, zapisan enostavneje: $(\exists x, y)(\exists \phi)(x \neq y \cdot \phi x \cdot \sim \phi y)$, vendar ostaja odprt problem identitete in različnosti, ki je Wittgensteinu pomenil nepotrebno mešanje logike z ontologijo. Menil je, da bi se temu problemu lahko izognili, če bi izjavo »obstaja le ena stvar« razumeli kot » ϕ je monadična funkcija in $(\forall x)\phi x$ «, s čemer bi se *na videz* znebili stavka o identiteti, $(\exists x)(\forall y)(x = y)$, tj. izjave »je en sam x«.

Vendar bi lahko drugi in tretji stavek v Wittgensteinovem primeru popolnoma splošnega opisa sveta lahko pogrešili tudi tako, če bi sprejeli nadaljnji Wittgensteinov predlog, ki ga je na kratko podal kak mesec dni kasneje, 29.11.14 in ga je bolj obširno razložil v *Traktatu* (5.53, 5.531-5.532), namreč da sprejmemo dogovor, da enakim izrazom ustrezajo enaki predmeti, različnim pa različni. Če to upoštevamo na Wittgensteinovem primeru sveta, ki ga tvorita le dva individua a in b in le ena lastnost F, bi dobili naslednji splošni opis sveta:

$$(\exists x, y)(\exists \phi)(\phi x \cdot \sim \phi y \cdot \sim (\exists \psi, u)(\psi u)).$$

Konjunktivni člen $\sim (\exists \psi, u)(\psi u)$ pomeni namreč, da v danem svetu ni nobenega predikata ψ , ki bi bil različen od ϕ in bi morda veljal za kak u , različen od x in y . Vprašanje je, ali bi se s tem dejansko znebili govora o identiteti in ga ne bi le premaknili v na videz nesporni dogovor o rabi predikatnih in imenskih znakov v logiki. Mislim, da to ni dovolj, kajti kljub vsemu potrebujemo nekaj takšnega kot predikate $x = a$, $y = b$, pa tudi $\phi = F$. To potrebujemo tedaj, če skušamo iz povsem splošne slike sveta preiti na običajne elementarne stavke. Wittgenstein je v svojem dnevniškem zapisu iz 17.10.14 in nato v *Traktatu* 5.526 na kratko naznačil, kako lahko pridemo od povsem splošnih stavkov do navadnih elementarnih stavkov, ki vsebujejo konkretna imena.

»Da bi potem prišli na običajen način izražanja, je treba po izrazu »obstaja en in samo en x, ki ...« enostavno povedati: In ta x je a.«

Na mestu »...« v zgornjem formalnem izrazu stoji po mojem mnenju tisti del povsem splošnega opisa sveta, ki odlikuje ekstenzijo predikata F v opisanem svetu. Vendar izraz »ta x je a « neizogibno vsebuje identiteto, namreč »obstaja en in samo en x , ki ... in $x = a$ «. To pa pomeni, da smo dobili nov elementarni stavek Pa , kjer je predikat Py enak izrazu »obstaja en in samo en x , ki ... in $x = y$ «. Posplošeni stavek, ki mu dodamo še »obstaja en in samo en x , ki ...« pomeni dodatek k povsem splošnemu stavku, ki opisuje svet, kot ga podajajo ostali elementarni stavki, razen Fa . V tem smislu sprejemanje elementarnega stavka Fa kot resničnega nekaj spremeni na povsem splošnem opisu sveta.

Stavek Pa , ki sem ga navedel prej, je po svoji ekstenzionalni vrednosti ekvivalenten elementarnemu stavku Fa , vendar formalno pokaže še to, kaj mu ustreza v zdaj razširjenem splošnem opisu sveta. Stavek Fa je neke vrste »razširitev« prvotnega stavka Pa , namreč razširitev s »pogledom« na splošni opis sveta. Podobno bi lahko pokazali za vsak drug elementarni stavek. Pri vsakem bi lahko našli ustrezno razširitev s pogledom na splošni opis sveta. Obenem pa se ustrezno dopolni tudi splošni opis sveta, dopolni se namreč z opisom predikata F^* , ki ustreza predikacijskim potezam danega elementarnemu stavka. V tem smislu po mojem mnenju lahko razumemo Wittgensteinovi trditvi, da vsak elementarni stavek pomeni *en elementarni stavek več*, ter da tak stavek obenem *nekaj spremeni na povsem splošni sliki sveta*.

Jasno je tudi, da skupnost vseh elementarnih stavkov po eni strani odpira »igralni prostor« splošni zgradbi sveta, kot piše Wittgenstein v tezi 5.5262, saj mora ta zgradba zajeti logične poteze vseh elementarnih stavkov, po drugi strani pa povsem splošni stavek omejuje oz. določa vse elementarne stavke, pri čemer vsak elementarni stavek pomeni en elementarni stavek več, če upoštevamo njegovo »vlogo« v povsem splošnem opisu sveta.

Vendar je še precej nejasnosti glede tega, o čem pravzaprav Wittgenstein govori, ko govori o povsem splošnem opisu sveta. V dnevniškem opisu iz 28.10. 14 je namreč Wittgenstein govoril, da tak opis govori o »splošni strukturi sveta«, v *Traktatu* 5.5262 pa pravi, da govori o »splošni zgradbi sveta«. Wittgenstein je morda menil, da je izraz »struktura sveta« preveč nejasen, ker se ga lahko zamenjuje z *logično strukturo* sveta, namreč s celoto logičnih zakonov (6.124), zato je tedaj raje govoril o splošni zgradbi sveta.

Splošna zgradba sveta je opisana v nekem povsem splošnem stavku, ki je logično gledano še vedno kontingenten in zajema kontingentne logične poteze predikatov in individuov, ki se nahajajo v dani celoti elementarnih stavkov. Čim izpostavimo nek resnični elementarni stavek (iz te celote) in nanj vezano dejstvo, smo privzeli še en elementarni stavek, vendar ta tudi terja, da se v zgradbi povsem splošnega opisa sveta pokaže, katere poteze v splošni zgradbi sveta ustrezajo temu stavku.

Wittgensteinove trditve se zdijo kljub vsemu paradoksne, namreč v toliko, ker iz njih izhaja, da v kolikor upoštevamo kako splošno zgradbo sveta, lahko v danem logičnem prostoru in na podlagi dane celote elementarnih stavkov pridobivamo nove elementarne stavke in prav tako nove povsem splošne stavke o svetu. To pomeni, da je svet logično gledano, v načelu neizčrpen in tudi neopisljiv. Do vtisa o v sebi zaključenem svetu lahko pridemo le tedaj, če se omejimo bodisi le na vse (običajne) elementarne stavke bodisi le na povsem splošni opis sveta, ki ustreza tem elementarnim stavkom. Čim pa poskušamo primerjati ali povezovati to dvojje skupaj, nujno pridemo do neopisljivosti in neizčrpnosti sveta. To pomeni tudi, da je »celotnost dejstev«, o čemer govori Wittgenstein v *Traktatu* (1.1, 1.11) v nekem smislu relativen pojem, namreč relativen glede na implicitno privzet splošni opis sveta, ki posplošeno govori o tem, kaj je lastno »vsemu, kar se primeri« (1.).

Kot sem dejal prej, iz teh ugotovitev izhaja tudi, da se ne moremo znebiti identitet in razlik, kot bi sicer želel Wittgenstein. Lahko jih le zamaskiramo, dokler opazujemo zgolj običajne elementarne stavke ali zgolj povsem splošni stavek, ki skuša opisati tiste splošne poteze sveta, ki ustrezajo vsem elementarnim stavkom, in če sprejmemo Wittgensteinov predlog, da enakim izrazom ustreza enak pomen, različnim pa različni pomen. Vendar to ni rešitev problema, prava rešitev bi bila tista, ki bi sledila preseganju potrebe po elementarnih stavkih, dejstvih in svetu in se zadovoljiti le s tem, kar se da povedati v stavkih običajnega jezika, to pa so bili za Wittgensteina v času *Traktata* le stavki naravoslovja (6.53).

Wittgenstein bi k temu morda dodal še to, da sleherna primerjava povsem splošnih stavkov in elementarnih stavkov ustreza nečemu nemogočemu, namreč želebi povedati nekaj smiselnega o svetu kot omejeni celoti. Toda to ni mogoče, kajti na svet kot omejeno celoto se lahko nanašamo le skozi zrenje sveta *sub specie aeterni*, kot govori v tezi 6.45. To pa ni zadeva deskriptivnega znanja, temveč *mističnega občutka*,

da svet je (6.44, 6.45). Če želimo priti do takšnega občutka, je treba, kot nam Wittgenstein svetuje v predzadnji tezi *Traktata*, preseči vse stavke *Traktata* (6.54).

Ali to pomeni, da je dovolj, če le prenehamo z vsemi izjavami o dejstvih in svetu, zlasti o *vseh* dejstvih in *vsem* svetu? Mislim, da ne, kajti prenehati govoriti o nečem ne pomeni nujno, da smo presegli ta govor, potrebno je še, da presežemo vsako potrebo ali težnjo po takšnem govoru. To namreč po Wittgensteinu terja precej več kot odpoved nesmiselnim stavkom, terja namreč tudi *nanašanje na smisel sveta* (6.41) skozi »transcendentalno« enost sveta in življenja (5.621).

Literatura

- Black, Max (1964): *A Companion to Wittgenstein's 'Tractatus'*. Cambridge, Cambridge University Press.
- McGinn, Marie (2005): »Wittgenstein's early Philosophy of Language and the Idea of 'the single great Problem'«, V A. Pichler, S. Sääntela (ur.), *Wittgenstein: The Philosopher and his Work*. Bergen, University of Bergen: 99-132.
- Wittgenstein, Ludwig (1984): *Notebook 1914-1916*. Chicago, The University of Chicago Press.
- Wittgenstein, Ludwig (2022): *Logično-filozofski traktat*. Ljubljana, LUD Šerpa.
- Wittgenstein, Ludwig (1974): *Tractatus Logico-Philosophicus*. London, Routledge & Kegan Paul.